

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL SPECIALISTS FOR SOCIAL-PSYCHOLOGICAL REHABILITATION

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери (соціальних працівників, соціальних педагогів) до здійснення соціально-психологічної реабілітації різних категорій клієнтів. Наголошено, що впродовж останніх років глобалізаційні процеси видозмінюють багато професій, впливаючи на середовище, в якому здійснюють свою діяльність фахівці й в якому перебувають їх клієнти. Соціальна робота як вид професійної допомоги окремій особистості, сім'ї або групі осіб із метою забезпечення належного соціального, матеріального й культурного рівня життя є однією з тих, що зазнає суттєвих змін під її впливом. У сучасних умовах соціальна робота не розглядається тільки як така, що спрямована на обслуговування (задоволення матеріальних потреб), а як робота, що орієнтована на сильні сторони людини, активізацію її можливостей. Саме такий підхід і розкриває нові можливості соціальної роботи – розвитку соціально-психологічної реабілітації. Отже, загострюється питання вдосконалення процесу професійної підготовки фахівців для соціальної сфери, її змістового вдосконалення та розширення. Проаналізовано основні зміни, які відбуваються в сучасній соціальній роботі, зокрема підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, який передбачає, що клієнт не лише отримує певну послугу, а й, співпрацюючи з фахівцем соціальної роботи, активно бере в ній участь. Такий підхід співзвучний із соціально-психологічною реабілітацією як складовою частиною соціальної роботи. Констатовано, що реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення психічних, фізичних сил людини до рівня, що відповідає нормальному, які дають їй здатність бути активним членом суспільства. Нині найпоширеніші такі її різновиди, як фізична, психологічна, соціальна, говорять також про правову, політичну (або кримінально-правову) реабілітацію.

Стверджується, що в Україні соціально-психологічна реабілітація як складова частина в діяльності фахівців соціальної сфери формується, відповідаючи на виклики суспільства. Це, відповідно, ставить завдання перед науковою спільнотою та практиками: розробка змісту соціально-психологічної реабілітації та дієвих методів її реалізації, форм і методів організації професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти до здійснення цього виду професійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальна робота, соціальні послуги, соці-

ально-психологічна реабілітація, соціальний педагог, соціальний працівник.

The article provides a theoretical analysis of the problem of professional training of social workers (social workers, social educators) for the implementation of socio-psychological rehabilitation of various categories of clients. It is emphasized that in recent years, globalization processes have changed many professions, affecting the environment in which professionals operate and in which their clients are. Social work, as a form of professional assistance to an individual, family or group of persons in order to ensure a proper social, material and cultural standard of living, is one of those that undergoes significant changes under its influence.

In modern conditions, social work is not seen only as one that is aimed at service (satisfaction of material needs), but as work that focuses on the strengths of man, the activation of its capabilities. This approach opens up new opportunities for social work – the development of socio-psychological rehabilitation. Therefore, the issue of improving the process of professional training for the social sphere, its semantic improvement and expansion becomes more acute. The main changes taking place in modern social work are analyzed, in particular, the approach focused on the strengths of clients, which assumes that the client not only receives a service, but also cooperates with a social worker, actively participates in it. This approach is consistent with socio-psychological rehabilitation as a component of social work. It is stated that rehabilitation is a set of measures aimed at restoring a person's mental and physical strength to a level that corresponds to normal, which gives him the ability to be an active member of society. Today, the most common are its varieties, such as physical, psychological, social, also talk about legal rehabilitation, political (or criminal).

It is argued that in Ukraine, socio-psychological rehabilitation as a component in the activities of social professionals is formed in response to the challenges of society. This, in turn, poses a challenge to the scientific community and practitioners. development of the content of social and psychological rehabilitation and effective methods of its implementation, forms and methods of organization of professional training of specialists in the university for the implementation of this type of professional activity.

Key words: vocational training, social work, social services, social and psychological rehabilitation, social pedagogue, social worker.

УДК 159.9.:361.4.08
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.30>

Корняк В.С.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти
та соціальної роботи
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Співак У.Я.,
студент I курсу магістратури
факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Нині глобалізація стає рушійною силою економічного, політичного, соціального розвитку суспільства. Впливаючи на всі сфери життєдіяльності суспільства, глобалізаційні процеси змінюють умови життя населення як

у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Їх поглиблення в усіх сферах суспільного життя призводить до того, що багато проблем, які нещодавно були внутрішніми, все частіше набувають міжнародного характеру: зростання рівня бідності та міграційних процесів, соціальне розшарування суспільства, погіршення демографічної

ситуації, поширення деструктивних форм прояву девіацій тощо. Глобалізація видозмінює багато професій, впливаючи на середовище, в якому здійснюють свою діяльність фахівці й у якому перебувають їх клієнти [1]. Соціальна робота як вид професійної допомоги окремій особистості, сім'ї або групі осіб з метою забезпечення належного соціального, матеріального й культурного рівня життя є однією з тих, що зазнає суттєвих змін під її впливом. Отже, загострюється питання удосконалення процесу професійної підготовки фахівців для соціальної сфери, її змістового удосконалення та розширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що професія соціального педагога є відносно новою для України, проблема підготовки якісного фахівця соціальної сфери є особливо актуальною. Успіх діяльності соціального педагога значною мірою залежить від професійної підготовки. Відповідно, перед навчальними закладами стоїть завдання підготовки соціальних педагогів, які здатні надавати населенню кваліфіковану допомогу в розв'язанні життєвих проблем, здійснювати соціальну, психологічну й педагогічну підтримку особистості, сприяти попередженню негативних явищ у молодіжному середовищі, забезпечити сприятливі умови соціалізації особистості [2, с. 11].

Соціальний працівник, соціальний педагог є професіями відносно новими для України, тому питання якісного фахівця соціальної сфери не втрачає своєї актуальності. Успіх діяльності будь якого фахівця значною мірою залежить від професійної підготовки. Проблема фахової підготовки соціальних працівників, соціальних педагогів до виконання професійної діяльності була і залишається предметом наукових досліджень. Теоретичний аналіз цього питання у педагогічній теорії показав, що пріоритетними напрямками її дослідження є: теоретико-методологічні основи організації навчального процесу професійної підготовки соціального педагога в Україні (В. Багрій, Р. Вайнола, О. Віцукаєва, А. Капська, В. Корняк, Л. Міщик, О. Москалюк, Г. Першко, В. Поліщук, З. Фалинська й інші); формування професійних (комунікативних, риторичних, рефлексивних, креативних) умінь, компетенцій та особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів у процесі фахової підготовки (Д. Годлевська, О. Гомонюк, І. Козич, Т. Равлюк та інші); особливості та зміст роботи соціального педагога з різними категоріями клієнтів (О. Безпалько, І. Галатир, О. Лісовець, І. Манохіна, О. Міхеєва, О. Протас, Р. Чубук та інші). Також досліджувалася професійна підготовка соціальних педагогів у Німеччині, Польщі, Австрії, Франції, Великій Британії, США, Канаді (Н. Гайдук, Л. Дужа-Задорожна, О. Загайко, С. Когут, Г. Лещук, О. Пришляк та інші). Окремо слід

зауважити, що сьогодні є низка науковців, які аналізують сучасну соціальну роботу, її нові напрями (феміністична соціальна робота, зелена соціальна робота) (Т. Семигіна, О. Пожидаєва й інші). Питання підготовки фахівців у галузі соціальної роботи в умовах глобалізації науковці розглядають у рамках як окремих наукових досліджень, так і в контексті аналізу глобальних проблем сучасності, таких як зростання соціальної нерівності, поляризації та соціального виключення у суспільстві, масових переміщень населення та міграції, тероризму/насильства, порушення прав людини.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Значна кількість наукових досліджень свідчить про великий інтерес науковців до проблеми соціальної роботи, зокрема її становлення на високому професійному рівні, що відповідало б вимогам сьогодення в Україні й світі. У сучасних умовах соціальна робота не розглядається тільки як така, що спрямована на обслуговування (задоволення матеріальних потреб), а як професійна діяльність, що орієнтована на сильні сторони людини, активізацію її можливостей. Саме такий підхід і розкриває нові вектори розвитку соціальної роботи, зокрема соціально-психологічної реабілітації.

Метою статті є розкрити необхідність професійної підготовки фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-психологічної реабілітації як важливої складової частини сучасної соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасних глобалізаційних процесів, які призводять до формування нової парадигми суспільного розвитку, принципово змінюється характер та специфіка діяльності фахівців соціальної роботи. У 2012 р. Міжнародна федерація соціальних працівників, Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи й Міжнародна рада з питань соціального добробуту оприлюднили документ «Світові пріоритети соціальної роботи й соціального розвитку: зобов'язання щодо дій». Головна ідея цього документу полягала у «просуванні нового світового порядку, який зробить реальністю повагу до прав людини та її гідності, а також призведе до появи іншої структури відносин між людьми» [8].

На початку XXI століття відбулося переосмислення місії соціальної роботи. Результатом цього стало ухвалення нового глобального визначення соціальної роботи в липні 2014 р. на світовому конгресі із соціальної роботи, який проходив у Мельбурні (Австралія). Відповідно до нього соціальна робота розглядається як заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка спрямована на сприяння соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце у соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав

людини, колективної відповідальності й поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними й гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту [8].

Одним із нових напрямів соціальної роботи є підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, який передбачає, що клієнт не лише отримує певну послугу, а й співпрацюючи з фахівцем соціальної роботи, активно бере в ній участь. Це виражається в тому, що вони спільно формулюють цілі та завдання, шукають шляхи їх досягнення, ресурси для розв'язання [8]. Такий підхід співзвучний із соціально-психологічною реабілітацією як складової частини соціальної роботи.

Реабілітація у перекладі з латинської дослівно означає «поновлення здатностей» і застосовується найчастіше в медико-соціальній роботі. Реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення психічних, фізичних сил людини до рівня, що відповідає нормальному, які дають їй здатність бути активним членом суспільства [7].

Сьогодні найбільш поширеними є такі її різновиди, як фізична, психологічна, соціальна, говорять також про правову реабілітацію, політичну (або кримінально-правову).

Фізична реабілітація (або фізична терапія) – це застосування з лікувальною і профілактичною метою фізичних вправ і природних факторів у комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану й працездатності хворих [7].

Психологічна реабілітація – комплекс заходів відновлювальної медицини, спрямованих на відновлення психічних та фізичних сил в людини, яка має певні розлади чи відхилення до нормального рівня [7].

Соціальна реабілітація – це комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення та забезпечення умов для соціальної інтеграції людини в суспільство, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування. Соціальна реабілітація передбачає:

- навчання, формування, розвиток і підтримку соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, приготування їжі, користування грошима, орієнтування тощо);

- надання допомоги у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними;

- психологічну підтримку, у тому числі шляхом організації та координації підтримки за принципом «рівний–рівному»; нормалізацію психосоціального стану і підвищення якості життя;

- організацію дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, працетерапії тощо;

- надання інформації з питань соціального захисту населення [7].

Правова реабілітація – це відновлення у правах та поновлення репутації осіб, які безвинно потерпіли від репресій або були притягнуті до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, що поєднується з компенсацією, відшкодуванням завданих цим особам матеріальних і моральних збитків.

Політична реабілітація (або кримінально-правова реабілітація) – це поновлення доброго імені, репутації людини, яка було безпідставно або несправедливо звинувачена; відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок [7].

Реабілітаційні заходи проводять для відновлення позитивного ставлення людини до сім'ї, суспільства, життя та попередження формування психічного дефекту в хворого із схильністю до самоізолювання. Такі дії спрямовані на стимулювання активності людини з метою відновлення соціальних зв'язків з оточенням.

Соціально-психологічна реабілітація, на наш погляд, один із нових напрямів роботи фахівців соціальної сфери, що входить до системи надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019 р.) соціальна послуга трактується як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [6]. У Законі окреслено також чітко класифікацію (соціальна профілактика, соціальна підтримка, соціальне обслуговування), типи (за місцем надання, тривалістю, обов'язковістю тощо.) та порядок надання (звернення, оцінка потреб, прийняття рішення) соціальних послуг. Крім того, важливе введення в дію державних стандартів соціальних послуг (наприклад, денного догляду, соціальної адаптації, посередництва, соціальної реабілітації осіб з інтелектуальними й психічними розладами й іншого). Аналіз названих документів свідчить про необхідність розробки технологій соціально-психологічної реабілітації різних категорій населення.

Одними з найбільш вразливих категорій, з якими працює соціальний працівник, є діти. Сьогодні, на жаль, спостерігаємо збільшення кількості дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, і потребують комплексної допомоги: соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших її видів. Такі послуги надають центри соціально-психологічної реабілітації, які функціонують у всіх областях України. Основними напрямами роботи таких центрів є соціально-психологічне діагностування, соціальна, психо-

логічна, педагогічна реабілітація, адаптація до сімейного оточення, соціально-медична реабілітація, правове забезпечення. Зважаючи на основні проблеми сімей, які їм доводиться вирішувати та долати, найкращим видом допомоги є саме соціально-психологічна реабілітація, яка спрямована як дітей, так і на їх батьків, на найближче оточення та спрямоване на відновлення соціальних зв'язків особистості, психологічної рівноваги тощо [10].

Не менш важливою нині є проблема насильства в нашому суспільстві. Жертвами насилля (фізичного, сексуального, психологічного, економічного) стають найбільш вразливі категорії – діти, жінки, діти/люди з інвалідністю, люди похилого віку. З такими клієнтами соціальний працівник здійснює соціально-психологічну реабілітацію. Саме він може стати тим фахівцем, який надасть першу кваліфіковану допомогу, тим самим попередивши ускладнення та поглиблення проблем жертв насилля.

Військові дії, які відбуваються впродовж останніх років в Україні також привели до погіршення життєдіяльності багатьох людей, нанесли шкоду їх фізичному, соціальному, психологічному здоров'ю. Якщо медична допомога учасників бойових дій надається на належному рівні, то питання психологічного, соціального супроводу військовозобов'язаним чоловікам, які були (або можуть бути) задіяні у військових діях, членам їх родин, дітям залишається невіршеним та залишається вкрай актуальним [5].

Висновки. У сучасних умовах соціальна робота вже не розглядається як така, що спрямована на обслуговування (задоволення матеріальних потреб) особистості, а як робота, що орієнтована на підтримку особистості, на сильні сторони людини, активізацію її можливостей. У цьому й розглядаємо потенціал соціально-психологічної реабілітації як складової частини фахової соціальної допомоги різним категоріям клієнтів. Соціально-психологічна реабілітація як напрям соціальної роботи сьогодні активно формується, відповідаючи на виклики суспільства; розширюється коло об'єктів соціальної роботи, які потребують такої допомоги, зокрема це діти, жінки, що потерпають від домашнього насильства, учасники Антитерористичної операції / Операції Об'єднаних Сил, які повертаються зі зони бойових дій, внутрішньо переміщені особи та члени їх сімей та ін. Відтак перспективами подальших досліджень

можна розглядати розробку змісту соціально-психологічної реабілітації та дієвих методів її реалізації, форм та методів організації професійної підготовки фахівців у ЗВО до здійснення цього виду професійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горішна Н.М. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Vol. 4. No. 2. P. 8–22. URL: [Users/Admin/Downloads/118970-252714-1-PB.pdf](#).
2. Гомонюк О.М. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : монографія. Вінниця : Планер, 2011. 399 с.
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними розладами : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17 грудня 2018 р. № 1901 / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-19#Text>.
4. Корнят В.С. Неперервність у системі професійної підготовки соціальних педагогів. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2018. № 3–4 (22–23). С. 185–197. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/534/513>.
5. Макаренко С.С. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Psychological journal*. 2018. № 3 (13). URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/SOCIALNO-PSIHOLOGICNA_REABILITACIA_UCASNIKIV_BOJOV.pdf
6. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
7. Реабілітація. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
8. Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій / МФСШ, МАШСР, МПСД ; пер. з англ. Т.В. Семигіна, О.М. Бойко. 2012 р. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/35809219.pdf>
9. Сучасні теорії соціальної роботи : Антологія / упорядник Т.В. Семигіна. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/_20032021.pdf.
10. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей / Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 87 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF#Text>.